

BOEKBESPREKING

N. H. Bolkestein en K. Stoijd (samestellers), **Keus uit Twaalf Postillen**, Boekencentrum, 's-Gravenhage, 1976, 264 pp.

Sedert 1949 het daar elke jaar 'n nuwe **Postille** verskyn. Hierdie preekbundels word voorberei deur die werkgroep Kerk en Prediking van die Nederlandse Hervormde Kerk. Die jaarlikse **Postille** het reeds baie bekend en gewild geword — ook hier by ons, waar dit onder andere gereeld in die H.T.S. aangekondig word. Elke uitgawe bevat ook artikels deur teoloë wat oor die prediking handel.

Die boek wat ons hier bespreek, is 'n keuse uit preeksetse wat in die **Postilles** van 1959 tot 1971 verskyn het. Drie en dertig preeksetse is opgeneem en word voorafgegaan deur 'n uitstekende artikel van prof. H. M. Kuitert, „De Taal der Prediking“, wat oorspronklik in **Postille XX** (1968-1969), verskyn het.

Wat hier opgeneem is, is preeksetse en nie volledig uitgewerkte preke nie. Juis om hierdie rede is dit 'n uitstekende hulpmiddel vir die dominee in sy arbeid om preke te maak.

Ons beveel die boek sterk aan.

— P. S. Dreyer

Dr. Rudolf Boom, **Het Christendom op de Tocht, Een Onderzoek naar de Opkomst van het West-Europese Atheïsme**, J. H. Kok, Kampen, 1976, 258 bladsye.

Hierdie boek is een van die korter maar deegliker werke wat die afgelope tyd oor die opkoms van die ateïsme verskyn het.

Die skrywer beperk hom hoofsaaklik tot die geskiedenis van die wysbegeerte na die Middeleeue en sluit byvoorbeeld die ekonomiese faktore uit. Wat belangrik is en wat gewoonlik nie gedoen word nie, is dat die skrywer die ateïsme nie net ten opsigte van die Christendom behandel nie, maar ook die kritiek op die Joodse geloof.

Die belangrikste redes vir die opkoms van die ateïsme vind die skrywer in die feit dat die kerk hom hier op kerk met die heersende gevestigde orde vereenselwig het en probeer het om met ondersteuning van die gevestigde belange die status quo te handhaaf; tweedens die feit dat die kerk hom van die wetenskap afgewend het; en derdens dat die kerk sy Joodse oorsprong grotendeels verwerp het en toegelaat het dat die Grieks-Romeinse filosofie die Bybelse boodskap verwing. Saam met laasgenoemde gaan nog die feit dat allerlei Germaanse paganistiese elemente die kerk binnegesluit het.

Wat interessant is, is dat die skrywer kom beweer dat die ateïsme nog nooit werklik met die Bybel besig was nie. Die ateïsme het gedy op en sy kritiek gerig teen die wantoestande op sosiale gebied, die afgodiese trekke in die kerk, kerklike verhouding en

kerklike praktyk, teen die verdraaiings van die Christelike geloof maar nie werklik teen die Bybel nie. Dit plaas die kerk voor die taak om die Bybel weer eens by 'n ontkerstende Wes-Europa te bring.

Hierdie boek is interessant en belangrik vir elke teoloog. Ons in Suid-Afrika is verder op die pad van ontkerstening as wat ons graag wil erken en werke soos hierdie kan ons help om ons oë oop te maak.

— P. S. Dreyer

Auke Jelsma, Tussen heilige en helleveeg- de vrouw in het christendom, uitgewer Boekencentrum s'Gravenhage, 1975, eerste druk.

Dr. Auke Jelsma is verbonde aan die „Theologische Hogeschool“ te Kampen, waar hy o.a. oudvaderlandse kerkgeskiedenis doseer.

Die boek is saamgestel uit 'n aantal radiolesings wat hy gedurende 1975 voor die N.C.R.V. gehou het. Die motivering vir die samestelling van hierdie werk, is gebore uit die besef dat die rol van die vrou in die geskiedenis verwaarloos is. Die persoon van die vrou het voortdurend in die agtergrond gestaan, vanweë die patriargale struktuur van die vroeëre samelewings. Waar die vrou wel in die geskiedenis 'n rol gespeel het, is dit beskryf vanuit die beskouing van die man, met al die subjektiewe voorveronderstellings daaraan verbonde. Die werk is 'n poging om vanuit die fragmentariese gegewens oor die rol van die vrou, die posisie van die vrou in die Christendom te bespreek.

As vertrekpunt neem hy die opstandingsverhale. Hy toon die verskil aan tussen die berigte van die evangeliste en Paulus t.o.v. die rol van die vrou as eerste getuies van die opstandingsgebeure. By Markus en Lukas word aan die vrou 'n verneme plek toegeken waar verhaal word dat Christus eerste aan hulle verskyn het. Waar Paulus sy lys van verskynings gee, verswyg hy die name van die vroue. Hy kom tot die gevolgtrekking dat daar 'n merkbare verskil is tussen die beskouings van Jesus en Paulus oor die posisie van die vrou. Jesus het as Jood op 'n verrassende wyse met vroue omgegaan. Hy erken hulle gelykwaardigheid. Hy tree met hulle in gesprek en skaam Hom nie vir hulle vriendskap nie. Paulus beweeg op sy beurt 'n tree terug in sy visie van die vrou, in ooreenstemming met die Joodse tradisie. Skrywer beweer dat Paulus se siening gestimuleer is deur sy ywer om 'n skeuring tussen Jode-Christene en heiden-Christene te vermy.

Die Christendom het wel 'n mate van bevryding vir die vrou gebring. In die Nuwe Testament is sprake van vroulike diakens. Sekere ampte was dus vir die vrou toeganklik. Daar is egter een opvallende bepaling wat tot vandag toe nog in die Nederlandse Hervormde Kerk geld, nl. dat die vrou ongetroud moet wees. Onder

die martelaars was ook baie vroue. In 394 n.C. word op 'n sinode te Nimes besluit dat vroue voortaan ook nie meer diakonale werk mag doen nie.

Hy beskryf ook die oorsprong en motiewe van hekserij onder vroue, asook die heksevervolging. Hy konkludeer dat die hekserij 'n moontlikheid tot bevryding aan die vrou gebied het. Hy maak ook die interessante gevolgtrekking dat feitlik alle geestesbewegings wat nie so 'n ortodokse Bybelbeskouing gehandhaaf het nie, maar ook ruimte gelaat het vir persoonlike ervaring, die vroue in groot getalle getrek het, omdat dit weer eens die moontlikheid van bevryding gebied het.

Die Reformasie bring nuwe aansien vir die vrou, maar dan bepaald slegs binne die beperkende kader van die huwelik as eggenote en moeder. Dit was haar rol en funksie, maar ook haar vryheid. Daarom bly die ampte vir die vrou volgens die Reformatore geslote.

Ten slotte behandel hy die stryd van die vrou om die ampte. Hy maak die opmerking dat vroue wat tot die amp van die Dienaar van die Woord toegelaat is, hulle mettertyd daarin ontuis voel, omdat die 'n mannewêreld is. Hy suggereer dat daar 'n skeiding moet kom wat ook die ampte vir die vrou toeganklik en aanvaarbaar sal maak, maar dan spesifiek die ampte soos wat dit deur die vroue self vorm gegee is.

Dit is 'n interessante en insiggewende werk, vir enigeen wat belangstel vir die rol en plek van die vrou in die Christendom, maar ook van belang vir toekomstige besinning oor die vrou en die ampte. Aan die einde van elke hoofstuk verskaf hy ook 'n bronnelys vir verdere naslaandoeleindes.

— T. F. J. Dreyer

Ds. D. K. Wielenga J.D.zn, **Het teken van de vis- preken over het boek Jona**, uitgewer Ton Bolland, Amsterdam.

Die boek bevat 'n aantal preke oor die boek Jona. Daar is ten slotte ook twee preke oor Mat. 27 en 28, om die verband te lê tussen die lewe en sterwe van Christus as die teken van Jona en die vis, met as tema: deur die dood die lewe.

Die opset en samestelling van die preke openbaar duidelik die preektrant wat gedurende die laaste helfte van die negentiende en begin twintigste eeu in Nederland oorheers het. Elke preek word uiteengesit en behandel aan die hand van drie punte, wat dan die hoofgedagtes van die teks of perikoop weergee. Kenmerkend is ook die breedvoerige agtergrondverklarings en uiteensettings, met slegs 'n kort toepassing aan die einde, wat eintlik 'n paar vermanings is. Wat die formele samestelling en aanbieding van die preke betref, is dit vir ons gevoel vreemd, omdat ons tyd 'n meer kernagtige, saaklike en duidelik apellerende prediking vereis.

Bg. opmerkings wil egter nie impliseer dat hierdie bundel nie ook prikkelende gedagtes en bruikbare eksegetiese gegewens bevat wat vir die prediking van nut is nie. As oor die boek Jona gepreek word, kan hierdie werk met vrug geraadpleeg word as stimulering vir die homiletiese gedagtegang en gebruikmaking van die eksegetiese agtergrond.

— T. F. J. Dreyer

Dr. J. van Bruggen, **De toekomst van de Bijbelvertaling**, Amsterdam: Ton Bolland, 1975, 116 bladsye. Verkrygbaar by Die Verenigde Protestantse Uitgewers, Kaapstad, teen R4,90, Sagteband.

Vir almal wat wag op die verskyning van 'n splinternuwe Afrikaanse vertaling van die Bybel, is hierdie boek van die Kampense Nuwetestamentikus, besonder aktueel. Uit die diskussies tydens kerklike vergaderinge en in kerklike en teologiese tydskrifte blyk dat daar nie eenstemmigheid is oor die vraag of ons Bybelvertalers die juiste vertalingsmetode volg nie. Enersyds bestaan daar bedenkinge dat die vertalers eerder **uitleg** as die **vertaling** van die oorspronklike teks wil gee: dus interpretasie i.p.v. vertaling. Andersins is daar kritiek dat daar te oordeel aan die deel van nuwe vertaling wat reeds beskikbaar is („Die Blye Boodskap”) nie voldoende rekening gehou word met die moderne ideaal van die Bybelgenootskappe nie, nl. die van 'n sogenaamde dinamies-ekwivalente vertaling in teenstelling met 'n formeel-ekwivalente of idiolekte of konkorkante vertaling.

Wie met hierdie problematiek worstel of daar meer van te wete wil kom, sal hierdie helder geskrewe en goedversorgde boek van 116 bladsye insiggewend en stimulerend vind.

Van Bruggen wys op die vele Bybelvertalings wat in Nederland in omloop is, wys op gevare wat dit kan inhou en stel die vraag wat die toekoms van die Bybelvertaling in Nederland sal wees.

Ter beantwoording van die vraag, gee hy eers 'n oorsig oor die huidige situasie en werp 'n terugblik op die geskiedenis. Volgens bespreek hy die rol van die Bybelgenootskappe en hul beginsel van dinamiese gelykwaardigheid.

Die skrywer formuleer dan 'n klompie blywende norme vir Bybelvertaling en aan die hand daarvan trek hy konklusies met die oog op die toekoms.

Van Bruggen is nie blind vir die besware teen die sogenaamde idiolekte of konkordante vertalingsmetode nie, maar het tog groot bedenkinge teen die metode wat deur die Bybelgenootskappe voortgestaan word. (Hy verkies selfs die **teks** wat vir die 17de eeuse Statenvertaling gebruik is, bo die huidige kritiese teksuitgawes!)

Hy formuleer die volgende norme vir Bybelvertaling wat syns insiens nie op teologiese of filosofiese vooroordele gebaseer is nie, maar wat afgelei wil wees uit wat die Here self oor sy Woord en

die oordrag daarvan sê: die diverse vertalingsmoontlikhede moet voldoen aan 'n aantal vaste norme wat met die aard van die vertaalde boek saamhang en wat hy dan omskryf as vormgetrou, duidelik, kompleet, teksgebonde, geestelik, gesaghebbend en kerklik (p. 78-96).

Van Bruggen toon aan die hand van verskillende voorbeelde uit 'n sogenaamde dinamies ekwivalente Nederlandse Bybelvertaling aan dat die metode nie onfeilbaar is nie. Hierin gee ons hom gelyk. Hierdie metode is net so min onfeilbaar as enige ander metode. Tog lyk dit vir my geregverdig om óók van hierdie metode gebruik te maak by 'n Bybelvertaling. Die feit dat by die toepassing van 'n metode foute gemaak word, bewys nog nie onbruikbaarheid van so 'n metode nie! Daar moet gewaak word teen die neiging om in die hitte van die debat die aksente eensydig te lê, bv.: „Sonder hierdie metode is géén verantwoordelike Bybelvertaling moontlik nie“, of: „Hierdie metode is totaal onbruikbaar en onskriftuurlik!“

Hoewel die resesent op vele punte nie oortuig is dat van Bruggen se argumente steek hou nie, is daar ook veel te waardeer, soos bv. pleidooi dat die kerke in 'n land moet ooreenkom om vir amptelike gebruik net een vertaling te gebruik, sy besware teen die vertaling en verspreiding van afsonderlike gedeeltes van die Bybel en teen verskillende vertalings vir evangelisasiedoeleindes teenoor binnekerklike doeleindes ens.

Dit is goed om die boek te lees.

— Johannes J. Engelbrecht

Dr. A. F. J. de Klijn, **Brief aan die Hebreëë**n (P.N.T.) Nijkerk: G. F. Callenbach, 1975, Sagteband, 149 bladsye. Verkrygbaar by Verenigde Protestantse Uitgewers (Edms.) Bpk., Kaapstad, teen R11,21. Intekenprys R10,07.

Hierdie Groningense hoogleraar se kommentaar maak deel uit van die gewilde kommentaarreeks bekend as De Prediking van het Nieuwe Testament. Klijn se kommentaar neem die plek in van die kommentaar van H. van Oyen (Derde druk 1962). In die Woord Vooraf sê die outeur tereg dat die uitlegging van die Nuwe Testament by nuwe ontdekkings, moderne opvattinge en ander behoeftes steeds aangepas moet word.

Die outeur weet dat by die bestudering van die Hebreërbrief daar 'n groeiende belangstelling vir die gnostiek is, asook 'n groter kennis van die hellenistiese Jodendom en die sogenaamde Dooie-seerolle. **In hierdie kommentaar val die klem egter nie op die godsdiens-historiese probleme nie, dog op die prediking van die boek.**

Wat die moeilike outeursvraag betref, is Klijn, anders as bv. Kümmel (1966) oortuig dat die lesers bestaan uit voormalige proseliete of godvresendes wat dreig om in die **Jodendom** terug te val weens vreemde leringe en vervolginge.

Hoewel dit deesdae nie 'n algemene probleem is dat mense vanuit die Christelike gemeente terugval na die Joodse nie, meen Klijn dat hierdie geskrif aktueel is danksy die gedeelte waarin die skrywer verplig is om vanuit 'n Joodse agtergrond die betekenis van die evangelie aan te toon (bladsy 13).

Wat die **vorm** van die geskrif betref, sê Klijn dat die skrywer hom tydens sy gedwonge afwesigheid tot 'n gemeente met 'n boodskap rig wat hy anders mondeling sou oorbring (bladsy 10) — Vgl. die ou probleem of dit 'n brief, epistel of preek is.

Windisch het iewers gesê dat die leer van die onmoontlikheid van 'n tweede boete, naas die sentrale tema, teologies en kerk-histories die belangrikste leerstelling van hierdie geskrif is. Van Oyen (1962) en Klijn verskil in hulle uitleg van die betrokke gedeelte (Hebr. 6:4-8) nie wesenlik van mekaar nie, maar bepaalde verskille in werkmetode val tog op:

- (a) Klijn maak ook gebruik van die Quamranliteratuur, teenoor van Oyen wat weer naas die skrifbewys gebruik maak van die doop-formulier, die Heidelbergse Kategismus en Karl Barth se „Dogmatik“.
- (b) Ek het die indruk dat Klijn hier die „Sitz im Leben“ van die betrokke gedeelte duideliker aantoon, maar dat van Oyen die aktualiteit van die Skrifgedeelte vir die prediking **vandag** beter aan die lig laat kom.

Ewenwel, ek beskou dit as 'n voorreg om hierdie nuwe kom-mentaar saam met die ouer een te gebruik.

— Johannes J. Engelbrecht

M. J. Mulder, **De targum op het Hooglied. Inleiding, vertaling en korte verklaring**, Amsterdam 1975; 128 bls.; prys R6,42.

Hierdie boek is die vierde deel van die nuwe reeks in die serie **Exegetica**, onder redaksionele voorsitterskap van W. C. van Unnik uitgegee deur Ton Bolland in Amsterdam. Dit is 'n heel interessante en leesbare werk oor die Aramese weergawe van Hooglied, gebaseer op die teks van R. H. Melamed.

Die skrywer gee eers 'n algemene inleiding, wat uiteraard nie volledig is nie maar tog 'n goeie oriëntering vir die leser wat nie so gespesialiseerd met die targumliteratuur werk nie. Verder lei hy die leser uitvoeriger in in die Hooglied-targum, nl. deur 'n bespreking van die teks, historiese perspektiewe, 'n karakterisering van die midrasj-karakter van die targum en 'n inhoudelike oorsig. Dan volg 'n interessante hoofstuk oor die allegoriese interpretasie van Hoog- lied, waaroor hieronder meer gesê sal word.

Die tweede hoofdeel van die boek is aan 'n vertaling van die targum en kort verklarende aantekeninge gewy. Hierdie aantekeninge word deurlopend aan die einde van die vertaling gegee, terwyl in

die vertaling self verwysings daarna voorkom. Dit beteken dat die leser telkens agtertoe moet blaai, maar die positiewe daaraan is dat die vertaling deurlopend gedruk en maklik leesbaar is. So 'n aanbieding is ook tipografies eenvoudiger. Die aantekeninge is baie bondig, maar bevat heelwat inligting ter opheldering van vrae wat by die leser ontstaan wanneer hy nie die Aramese teks self voor hom het nie. Dit belig die skrywer se interpersie van die teks, gee heelwat verwysings na Ou-Testamentiese passasies, vergelykingsmateriaal uit ander Joodse tekste en literatuurverwysings.

Mulder se argumentasie oor die legitimitieit van die allegoriese interpretasie is 'n interessante hermeneutiese sienswyse. Hy meen dat die allegoriese uitleg vandag naas die „natuurlike“ uitleg legitiem is. Dit grond hy op die redenasie „dat, wanneer bij de opneming van het Hooglied in de kanon van het O.T. allegorische uitlegmotieven een rol hebben gespeeld en dit kan worden aangetoond, dit heden nog — naast de exegese van het lied ‚in gewone logische banen‘ — in de hermeneuse ervan een legitieme rol zal kunnen spelen.“ Ek dink nie dat hierdie redenasie gehandhaaf kan word nie. As die feit dat die allegoriese uitlegmetode bepalend was vir die handhawing van Hooglied se kanonisiteit, hermeneuties normatief sou wees en dus die allegoriese sou wettig, sou dit ook moet geld vir alle ander Joods-rabbynse uitlegmetodes wat medebepalend was vir die kanonisiteit. Dit sou inhou dat die Joodse eksegeese van prakties die hele Ou Testament hermeneuties normatief word, want die destyds geldende eksegetiese metodes was almal geïntegreer in die proses van kanonvorming. En as die eksegetiese metodes medebepalend was, des te meer nog die resultate daarvan. Dan sou die Joodse verstaan van die Ou Testament ook normatiewe kwaliteit bekom in die hermeneutiek. En wat as die eksegetiese tegnieke in die Nuwe Testament, waarvoor vele ooreenkomste met die gangbare Joodse aangedui kan word, in hul resultate bots met die in die Joodse literatuur (vgl. byvoorbeeld juis die anti-Christelike tendens in die Hooglied-targum)? Hoe word dit verder hermeneuties verdiskonteer dat die oorwegings by die finale vasstelling van 'n — reeds tot stand gekome — kanon uit die einde van die eerste eeu ná Christus, bepalend kan wees vir die hermeneuse van 'n voor-Christelike boek waarvan die finale dimensie in 'n **gesamtbibliese** hermeneutiek deur die Nuwe-Testamentiese Christus-kerygma uitgemaak word — terwyl dié juis in polemiese verhouding tot die Joodse interpretasie staan?

Hoewel ek dit nie eens is met Mulder se beredenering nie, meen ek wel dat dit 'n bydrae is tot een van die interessantste diskussievelds in die hedendaagse teologie, nl. die kanonkritiek en die verband daarvan met die hermeneutiek. Hierdie probleemveld word natuurlik nie volledig behandel nie, maar dit bring wel interessante vrae na vore wat die boek vir die Ou-Testamentikus van

belang maak. Dit is uiteraard veral 'n boek vir die navorser op die gebied van die Judaica, en daarom ook vir die Nuwe-Testamentikus omdat sy vak ten nouste saamhang met die studie van Judaica — o.a. juis in verband met die Joodse interpretasie van die Ou Testament. Verder sal die boek ook waarde vir die kerkhistorikus hê, gesien die invloed van die Joodse allegorese op die vroeg-Christelike interpretasie van Hooglied (byvoorbeeld Origenes), en die betrekking daarvan op die algemene polemieë tussen die Jodendom en die vroeë kerk.

Die boek se waarde word verhoog deur 'n nuttige literatuurlys. Die paar drukfoute kan genegeer word. Ek beveel die werk graag aan by belangstellendes in die bogenoemde vakgebiede.

— J. A.. Loader

Joh. de Groot, *In de binnenkamer van het Oude Testament*, tweede druk, Nijkerk 1975, 149 bls.; prys R9,69.

Hierdie boek is 'n fotomeganiese reproduksie van die eerste uitgawe, waarvan die jaartal nie aangegee is nie maar wat in die veertigerjare verskyn het. Die subtitel lui „Uitleg van tien Psalmen“. Die boek is 'n verwerking van radiovoordragte wat die skrywer indertyd oor die eter van die NCRV ('n Protestantse omroepvereniging in Nederland) gehou het. Die inhoud daarvan kan getipeer word as „uitlegkundige voordrachten over de Psalmen“. Uiteraard is hierdie voordragte van 'n populêre karakter en dus sal 'n tegniese bespreking van al die probleme wat by die eksegese van die tien gekose psalms ter sprake kom, nie in hierdie resensie deug nie.

'n Verdere rede vir die vermyding van so 'n tegniese bespreking is die ouderdom van die boek. Daar het intussen soveel ontwikkeling op die gebied van die Ou-Testamentiese eksegese plaasgevind dat dit nie sin het om sodanige kritiek te lewer op 'n boek wat nie in die nuwe ontwikkeling kon deel nie. Die vraag kán egter gestel word of dit sinvol was om die boek weer te druk. Die feit dat die uitgewer, G. F. Callenbach, dit wel gedoen het, beteken dat hy hierdie vraag positief beantwoord. Ek dink dat hy gelyk het. Ons het hier met 'n stigtelike boek te doen waarin die prediking van tien psalms vir die gewone gelowige uiteengesit word. Elkeen van die tien psalmbesprekings kombineer as 't ware die trekke van 'n lesing en 'n preek.

Telkens begin De Groot sy bespreking deur 'n vertaling van die betrokke psalm te gee. Dit word só gedruk dat die leser die stiges van die Hebreeuse poësie kan onderskei, terwyl in 'n kolom daarnaas aantekeninge oor die struktuur van die lied gegee word. Hierdie aanwysings is natuurlik nie die resultaat van struktuuranalises soos dié vandag beoefen word nie, maar toon wel 'n fyn aanvoeling en sin vir vorm by die skrywer. Dit lewer reeds 'n goeie vrug vir sy

lesers, nl. dat hulle kan sien hoe belangrik die bou van 'n gedig is vir die verstaan van die inhoud daarvan. Dit is een rede waarom ek dink dat die boek vandag nog 'n funksie het. In die vertaling self en by die besprekings wys die skrywer op onsekerhede en probleme in die Hebreeuse teks. Dit het ook didaktiese waarde in 'n populêre publikasie. Want so kom daar iets oor van die aard van die Ou Testament as 'n versameling literêre produkte wat krities ondersoek moet word as sy boodskap verstaan moet word. Hoewel alle eksegetiese probleme nie 'n saak vir die gesprek tussen teoloog en gemeente is nie, moet hulle bestaan en relevansie ook nie verberg word nie. Deur in 'n populêre publikasie eenvoudig maar onbevange hiermee rekening te hou, vervul die skrywer 'n kategetiese funksie. So word 'n fundamentalistiese Skrifbeskouing teengewerk — wat vandag nog 'n baie aktuele saak is, ewe seer in ons kerk as in bepaalde Nederlandse kringe.

Die volgende psalms word behandel: 8, 40, 42, 49, 65, 73, 84, 90, 91 en 130. Dit is 'n redelik verteenwoordigende keuse uit die Psalmboek wat aan die leser 'n indruk gee van die vernaamste genres onder die psalms van Israel. Die skrywer gee by die behandeling telkens eers algemeen inleidende opmerkings, waarna die inhoud uitgelê word, om dan af te sluit met toepassende gedagtes (wat egter ook deur die behandeling heen gevleg word). Deurgaans wys De Groot op vergelykingsmateriaal van elders in die Bybel (nie altyd met dieselfde graad van sukses nie) en hy doen veral moeite om die psalms met die Nuwe Testament in betrekking te stel. Lg. is natuurlik van groot belang, maar dit moet hermeneuties korrek gedoen word. Eers nadat die skopus van 'n Ou-Testamentiese passasie vasgestel is, eers nadat vasgestel is wat daardie eenheid self as literêre produk in eie reg sê, kan die transponering in Nuwe-Testamentiese terme plaasvind. Anders moet van kunsmatige grepe gebruik gemaak word om 'n Nuwe-Testamentiese „aanknopingspunt“ te vind of met tipologiese skemas gewerk word — wat teologies onhoudbaar is. Nou gaan die skrywer nie so te werk nie, maar die wyse waarop hy deur sy bespreking heen die Nuwe Testament aan die woord stel, kan vir die leser so 'n kwaliteit hê. Of, beter, die leser wat geneig is om tipologies te dink, kan deur so 'n bespreking daarin gesterk word. Dit sou m.i. beter wees om aan die einde van die uitleg duidelik en afsonderlik te wys hoe die inhoud van die psalm deur die Nuwe-Testamentiese boodskap belig word en so vir die gemeente van Christus 'n nuwe dimensie bekom.

Daar kan ook kritiek uitgespreek word op die skrywer se eksegetiese self. Hy gebruik bv. in die geval van Ps. 49 ingrypende tekswysigings as basis vir sy interpretasie. Soms haal hy struktuur en situasie deurmekaar (bv. pp. 71-72) en werk hy met veronderstellings van buite die teks (bv. pp. 76 en 87), wat aan fantasie kan grens (bv. pp. 101-102). Daar is ook voorbeelde van onpresieshede

wat juis in 'n populêre boek vermy moes word (bv. p. 92 waar verduidelik moes word wat dit beteken om „naby die Here” te wees). Maar hieroor handel ek, in ooreenstemming met my eerste paragraaf hierbo, nie verder nie.

Die verouderde Nederlandse spelling sal 'n Afrikaanssprekende waarskynlik nie hinder nie. Die boek voorsien nie soseer in die behoeftes van vandag se predikant nie, maar sal 'n goeie geskenk aan 'n gewone lidmaat wees (om maar dié ontoereikende term te gebruik). Dit behoort veral welkom te wees by ernstige Afrikaanse lidmate — vanweë die gebrek aan sulke literatuur in ons taal.

— J. A. Loader

A. S. van der Woude, **Micha (POT)**, Nijkerk 1976, 293 bls.; prys R24,70.

Met hierdie boek het die vyftiende deel van die bekende reeks **Prediking van het Oude Testament** by die uitgewer G. F. Callenbach verskyn. Die omvang van die werk (byna 300 bladsye kommentaar op 'n Bybelboek van slegs sewe kort hoofstukke) wek reeds verwagtings by die leser, en dié word inderdaad nie teleurgestel nie. Dit is 'n besonder oorspronklike werk waarin die skrywer totaal nuwe insigte in die boek Miga ontplooi en homself bewys as een van die mees vooraanstaande Ou-Testamentici in die wêreld vandag. Ek meen dat geen verdere studie aan Miga by hierdie kommentaar sal kan verbygaan nie — wat 'n groot nadeel inhou vir vakgenote wat nie Nederlands kan lees nie.

Die boek word gekenmerk deur indringende wetenskaplikheid en 'n grondige beredenering van die skrywer se drie hooftheses. Die eerste hiervan is dat Mig. 1-5 die werk is van die profeet van hierdie naam, maar dat 6-7 aan 'n ouere tydgenoot van hom in die Noordryk te danke is. Van der Woude baseer hierdie onderskeiding op tematieuse en stilistiese argumente sowel as op geografiese gegewens en 'n vergelyking van die boek Miga met Jesaja en Hosea. Ewe oortuigend is sy tweede tese, nl. dat 2-5 'n dispuut tussen Miga en 'n teenparty verteenwoordig. Hierdeur kan ons waarneem dat die betrokke hoofstukke 'n planvolle geheel uitmaak en nie 'n onsamehangende versameling van diverse uitsprake nie. Ek meen egter dat die skrywer sy tese nog sterker sou kon onderbou as hy 'n suiwer struktuuranalise van hierdie perikope onderneem het. Wanneer hy dit het oor die „opbouw” (pp. 61 ff.), gee hy 'n oorsig van die inhoud en kom ten slotte by 'n ondersteunende argument oor „formele gegewens” (p. 63). Nou lyk dit my dat die struktuur (=die formele relasie van **inhoudselemente** tot mekaar, nie te verwar met inhoud as betekenis nie) juis die beginpunt van die redenasie moet wees. As dit moontlik is (en ek meen van wel) om onafhanklik van die inhoud as betekenis aan te dui dat ons hier te doen het met 'n

aantal eenhede wat werklik in relasie tot mekaar funksioneer, sou die tese op hierdie basis gebou kon word terwyl die inhoud dit sou amplifiseer — wat nog 'n sterker bewys sou wees. Daarmee is nie gesê dat die skrywer nie reken met beide hierdie aspekte nie, maar alleen dat ek meen sy saak sou sterker wees as hy hulle onafhanklik van mekaar beredeneer het.

Die derde dominante tese is dat Mig. 1 'n literêre eenheid is waarvan die bou 'n konsentriese komposisie verteenwoordig. Ook hier meen ek dat 'n onafhanklike struktuuranalise die tese sou versterk, c.q. duideliker sou stel. Van der Woude beskou die eerste seksie (tereg) as inleiding tot die ander drie, wat dan konsentries vernou sodat die toespitsing in die laaste deel kom. Maar die eerste seksie neem ook deel aan die konsentriese patroon: Die elemente *cāmmin kullām* en *'eres umelo'āh* verteenwoordig die wydste kring rondom *lākīš* van die laaste seksie. In vs. 5 kom die wendingspunt wanneer die universele element skielik daargelaat word en na Israel gedraai word — wat dan vervolgens progressief toegespits word. Dit veroorsaak 'n verrassingselement wat vasstelbaar is sonder dat die verdere argument van die genre van die profesie teen die volke gebruik hoef te word. So kan ook op formele grond geantwoord word op Fritz se atomisering van die teks (wat hy met *Gattungsargumente* motiveer): Waarom die wydste kring in so 'n fyn konsentriese bou oneg sou wees, kan nie aangedui word nie.

Aan die einde van die behandeling van die afsonderlike passasies word die prediking daarvan gegee. Hierdie paragrawe bevat besonder aktuele gesigspunte — primêr te danke aan die Bybelteks self, maar ook aan die wyse waarop Van der Woude dit hanteer. Dit gaan vernaamlik om die prediking van sosiale en ekonomiese geregtigheid. Die skrywer deins nie terug daarvoor om die betekenis hiervan vir die gangbare maatskappykritiek in Nederland aan te dui nie, maar sy eksposisie sal ook groot waarde hê vir die Suid-Afrikaanse predikant omdat hierdie profetiese boodskap ook veel te sê het vir ons in ons besondere situasie. Hiermee gaan nog 'n gesigspunt gepaard. Wanneer 'n „formeel kloppende belijdenis” soos dié van Miga se opponente bots met die wil van God op sosiale en ekonomiese terrein, kom dit onder striemende profetiese oordeel. 'n Vrome en Bybels-gefundeerde geloof kan konformeer aan die eise van eiebelang en word dan vals. Wanneer die vertikale lyn in die praktyk losgemaak word van die horisontale, degenereer die *certitudo* van die geloof tot 'n valse *securitas*. Is dit nie ook by ons 'n wesenlike gevaar nie?

Daar kan egter ook kritiek uitgespreek word op Van der Woude se behandeling van die prediking. Dit lyk vir my asof daar twee legitieme maniere is waarop 'n kommentator hiermee kan omgaan. Daar kan afgesien word van 'n poging om die prediking hermeneuties

in die lig van die Nuwe Testament te stel, sodat alleen uiteengesit word wat die skopus van die betrokke passasies is en dit aan die leser oorgelaat word om self die nuwe dimensie uit te werk wat so 'n gedeelte in die lig van die Nuwe Testament bekom. Of die kommentator kan dit self doen en riglyne vir die toepassing gee. Die skrywer stel sy uiteensetting meermale in verband met Nuwe-Testamentiese gedeeltes. So toon hy dat hy hierdie relevansie erken en wil aandui. Dit geskied m.i. egter op 'n skrale wyse. Die betrekking van die Nuwe Testament bly beperk tot kursoriese verwysings na passasies waar motiewe voorkom wat vergelykbaar is met dié in die teks onder bespreking. Maar dit is hermeneuties nie bevredigend nie, omdat Christus die hele Ou Testament legitimeer. Daarom moet die skopus van enige gegewe passasie van die Ou Testament retrospektief met die ganse Nuwe-Testamentiese kerygma belig word. Anders gestel, so 'n Ou-Testamentiese boodskap moet as 't ware vertaal word in na-Christus-terme. Vlg. byvoorbeeld p. 191, waar Van der Woude met verwysing na 'n paar verse in die Nuwe Testament een vlak weergee waarop die prediking van Miga teologies funksioneer: Sonde — oordeel plaasvervangend gedra deur Christus — 'n nuwe begin geskep. Maar Miga se aktuele prediking funksioneer onverkort ook op 'n ander vlak, getransponeer deur die legitimering van Christus: Wanneer die gemeente van Christus in **securitas** die heil van God as onvoorwaardelike garansie interpreteer en kombineer met onreg (sonde), dan moet hy val (oordeel), hoewel God hom ook dan vashou en deur die oordeel heen tot 'n nuwe begin kan lei (nuwe skepping). Ook die bespreking op pp. 267-268 is hermeneuties onbevredigend. Dit gaan daar om die probleem dat Gods volk triomferend spreek oor die ondergang van die goddelose (Mig. 7:8-20, vgl. vs. 10). As Christus sy volgelinge leer om vir hul vyande te bid en nie teen hulle nie, hoe is vs. 10 te verstaan (en, byvoorbeeld, **Gebete der Angeklagten** in die Psalms)? Van der Woude gaan alleen uit van die feit dat hierdie woorde **de profundis** uitgespreek word, verwys na Openb. 19:2 en meen dan dat daar genoeg rede is om nie veroordelend oor vs. 10 te praat nie (met 'n verwysing na die „goddeloos regime” van die Nazis, wat iets te emosioneel is om te beïndruk). Maar dit tref nie die saak nie — so word hoogstens 'n begrip vir die psigologiese gesteldheid van die spreker ter sprake gebring, wat ook weer problematies is. Die vraag is na die **prediking**. Dit gaan hier om God wat aan die vernederde reg doen (vs. 9). Met die ontbreek van 'n **Jenseits** wat hierdie regverdige oordeel van God kan akkomodeer, kan dit alleen op aarde gebeur, en daarom moet die goddelose ondergaan ter wille van Gods geregtigheid. Maar in die Nuwe-Testamentiese perspektief het hierdie noodsaak verander — Gods geregtigheid hang nie meer van so 'n oordeel af nie en daarom is leedvermaak oor die goddelose nie by die gelowige moontlik nie. En in die lig van Christus kan ons ook nie ongekwalfiseerd praat van die ondergang

van die goddelose wanneer God wel op aarde 'n oordeel vel nie (vgl. juis hierbo oor God wat in die oordeel nog vashou — wat in die prediking aan alle mense gesê moet word).

Soos hierbo gesê, dink ek dat die skrywer meer kon maak van struktuur. Hy werk meermale met „struktuur” en „opbouw”, maar verantwoord hom nie oor die metode waarop hy daarby uitkom nie. Dit is vandag des te nodiger, veral in so 'n belangrike boek, omdat struktuur al hoe meer aandag kry in die bestudering van literatuur — die Ou Testament ingesluit. Aan watter kriteria word die struktuur van poësie en prosa bepaal? Verder sou die hanteerbaarheid van die kommentaar vir predikante verhoog word deur 'n duideliker rubrikering in die aanbieding tussen formele en inhoudelike aspekte (socs bv. in die reeks **Biblischer Kommentar**, al kan op die daar gangbare begrip van „vorm” kritiek uitgeoefen word). Verder is dit jammer dat die outeur genre en struktuur deurmekaar haal. Dit hou verband met die feit dat hy nie onderskei tussen teksimmanente en historiese eksegeese nie. Albei is ewe belangrik en amplifiseer mekaar, maar is verskillende aspekte en moet nie geïdentifiseer word nie.

Daar kom ook kleiner kritiseerbare punte voor, byvoorbeeld die gelykstelling tussen term en begrip, maar dié is nie vooropstaande nie en het weinig effek. Die skrywer se redenasie op p. 57 is onoortuigend. Hy dra daar 'n veronderstelling van buite die teks in: Op die (sterk) veronderstelling dat Miga in Lagis preek, bou hy 'n verdere veronderstelling, nl. dat die hoorders sekere konnotasies aan die terme **kebōd yišrā'el** en **cadullām** sou heg. dat **dll** (vgl. Jes. 17:4) in die naam Adullam sou deurklink, vind ek vergesog. Bowendien is dit ook onnodig om met sulke veronderstellings van die agtergrond te werk omdat struktureel bepaal kan word dat die aansien(likes) getref sal word.

Die aantal druk- en vokaliseerfoute in die boek is negerbaar min. Dit is ook nie 'n ekonomiese besteding van tyd om so 'n boek absoluut foutloos te kry nie. Die prys van byna R25 is baie hoog. Dit word 'n wesenlike probleem vir die predikant wat sy biblioteek op datum probeer hou. Miskien sal hierdie oorweging in die toekoms bepalend wees bydie beplanning van kommentare. In Van der Woude se boek is daar baie ekskursmateriaal, waarvan die belang vir die eksegeese nie altyd ewe hoog is nie. Ek vra my af of daar nie aan sulke materiaal gesnoei kan word om die boek kleiner en dus goedkoper te kry nie. Dit sal natuurlik aan volledigheid inboet en is daarom onaantreklik, maar die ekonomiese werklikheid word dringend.

Ten slotte: Ek het alleen kortliks op die vernaamste gesigspunte waarvoor die boek ons stel, ingegaan. Dit sou te ver voer om te wys

op al die voortreflikhede in die detail. Hierdie kommentaar is die beste wat ek ken op die boek Miga. Dit is 'n noodsaaklikheid vir elkeen wat uit hierdie Bybelboek wil preek. En die boodskap van Miga is vandag besonder aktueel — ook in Suid-Afrika en in die Hervormde Kerk.

— J. A. Loader

Drs. K. Exalto, **Beleefd Geloof**, Uitgeverij Ton Bolland, Amsterdam 1974, 191 bladsye. Prys onvermeld maar waarskynlik in die omgewing van R7.

Hierdie boek is drie in een — so nie agt in een nie! Dit is kerkgeskiedenis, predikkunde en teologi.

Die kerkgeskiedenis word gedien deurdat ons hier 'n pragtige oorsig kry oor agt minder bekende Reformatoriese teoloë uit die 17de eeu in Holland. Hulle is nie so bekend as hulle tydgenote Voetius, Hoornbeek, Teelinck en Lodenstein nie. Tog het hulle ont-saglike prestasies gelewer. Petri, predikant te Amsterdam van 1612 tot 1649, het bv. tien lywige boeke, een in drie dele, geskryf. Ook die ander figure se werke is dikwels herdruk. Min gebeur dit dat ses predikante (vader, vier seuns en 'n kleinseun) uit een gesin gelyktydig in een gemeente arbeid! Dit het gebeur met Bruynvisch wat self 'n uitsonderlike dominee was met sy noukeurigheid van eksegeese, sistematiek, rykdom van gees, suiwerheid van teologie, vroomheid en praktiese sin. Al agt hierdie historiese figure, waarvan sewe predikante was, het geleef en gewerk versprei oor die eeu waarin Jan v. Riebeeck ons volksplanter geword het. Van al agt (Petri, Hollebekius, Brunsveld, Bruynvisch, Van Niel, Mees, Costerus en Vollehove) word 'n bondige maar volledige, interessante lewensskets gegee.

Wat die boek se bydrae vir die predikkunde betref — hoofsaaklik al die historiese figure se werke was op hulle preke gebaseer. Dit is 'n voorbeeld hoe die prediking as hart van die hele kerklike lewe bly voortleef het in geestelike geskrifte. Een verteenwoordigende werk van elke figuur is deur Exalto volledig bespreek.

Teologies het ons hier 'n insiggewende beeld van die stryd teen die Arminianisme (Arminius sterf in 1610), Roomsers, wederdopers, geesdrywers, selfs Lutherane, ens. Ons het hier te doen met teoloë wat midde in die genoemde strominge geleef het. Hierdie agt staan te midde van die teologie waaruit die Dordtse Leerreëls (1619) ontstaan het.

Exalto is 'n deskundige op die gebied van die nadere reformasie en bevindelike teologie. By sy behandeling van elke figuur, wék hy 'n sterk verlange by die leser om daardie figuur self volledig te kon lees het. Daardie gelowiges het inderdaad uit hulle geloof geleef.

— H. G. v.d. Westhuizen

W. J. Hollenweger, **Glaube, Geist und Geister**. Verlag Otto Lembeck 1975. Slapband, 115 bladsye, prys onbekend.

Professor Unrat zwischen Bangkok und Birmingham — so lui die nadere aanwysing van die tema op die omslag. Wie egter 'n wetenskaplike werk oor geloof en die Heilige Gees ver wag, of selfs nadere aanwysing van die resultate by die wêreldsendingkonferensie by Bangkok, sal teleurgesteld wees. Die boek bestaan uit 'n merkwaardige samestelling van gesprekke met mense, op so 'n wyse dat nie soseer 'n „boodskap” oorgedra word nie, maar dat die **vraagteken** en die **kwessie** in die situasie (die werk van die Heilige Gees in die sending, die rasseverhouding — en self spiritisme-) geaksentueer word.

Met die beste wil ter wêreld kan daar egter nie 'n besondere lyn in die boek gevind word wat op 'n eenheidstema dui nie. Professor Unrat (wie se regte naam eintlik vom Rath is) belewe vanaf Bangkok waar hy gesprekke nou met veral swartes uit die Derde Wêreld voer, sekere ervarings met gelowiges, wat wissel vanaf 'n gebedskring van die charismatiese beweging tot die sosiale aktiwiteite van die Kwakers by 'n fabriek in die nywerheidssentrum, Birmingham. Hy ontkom op 'n hoogs merkwaardige wyse aan 'n vliegtuigongeluk deur die bywoning van 'n spiritistiese seance.

Nietemin kan gewys word op enkele positiewe trekke in die boek wat behartenswaardig is — die soek na 'n gemeenskaplike handeling in die sending wat tot die selfstandigheid van die deelgenote sal lei en wat hulle sal help om hulle identiteit te vind. Wat opval is dat dogmatiese sake 'n geringe rol by hierdie mense speel, soos trouens te wagte is; en dat die klem by die mense van die Derde Wêreld waar dit op die werk van die Heilige Gees aankom, op die ervaringsvlak lê.

'n Ondersoek na die verbintenis tussen Billy Graham en voormalige president Nixon lewer interessantheite op, asook 'n ondersoek na die nagmaal by 'n kerkraad in Zwitserland. Ook die Ierse Republikeinse leër se bomgooiery word te berde gebring met die gepaardgaande gespreksgewyse bespreking daarvan. Hierdie wye verskeidenheid van onderwerpe is simptome van die boek — gelukkig word die godsdiens agter dit alles as gemeenskaplike verbindingsfaktor gesoek.

— C. J. Viljoen